

УДК 930.253:167

Л. М. ЮДІНА*

**ТЕМАТИКА СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
АНАЛІЗ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПОРТРЕТ КОРИСТУВАЧА**

Проведено аналіз тематики сучасних досліджень (період 2006–2010 рр., вибірково – за більш ранній період) за документами Держархіву Харківської області. Визначено тенденції дослідницької роботи з використанням архівних документів та надано характеристику користувачам документами НАФ.

Ключові слова: читальний зал; користувач документами НАФ; використання документів.

Однією з найважливіших функцій державної архівної установи є використання документів Національного архівного фонду (далі – НАФ), які вона зберігає. Крім популяризації цих документів через засоби масової інформації, видавничу діяльність, теле-, радіопередачі, виставки архівних документів тощо, архіви забезпечують реалізацію зазначеної функції через сектори користування документами – читальні зали, які останнім часом стали потужним центром для проведення наукових, краєзнавчих досліджень, досліджень генеалогічного характеру, розвідок, які спрямовані на відновлення пам'ятників архітектури та містобудування тощо. Тривають наукові пошуки дослідників за різними напрямками (історія, економіка, медицина, промисловість, демографія тощо), краєзнавча робота з метою відтворення невідомих сторінок історії певної адміністративно-територіальної одиниці, створення чи поповнення виставкових експозицій у музеях, навчальних закладах, на підприємствах, в установах, організаціях, підготовка теле- та радіопередач і т. ін. Збільшилася кількість користувачів, зацікавлених у відтворенні історії власного роду. Якщо на кінець минулого століття (1997–1999 рр.) середньорічна кількість користувачів документами НАФ (далі – користувачі), які працювали у читальних залах держархіву області, становила 200 осіб¹, то на сучасному етапі ці показники помітно зросли: 2005 р. – 360 користувачів (3 005 відвідувань)², 2006 р. – 402 (3 781 відвідування)³, 2007 р. – 397 (4 561 відвідування)⁴, 2008 р. – 455 (4 562 відвідування)⁵, 2009 р. – 435 (4 046 відвідувань)⁶ та 2010 рр. – 457 (4 041 відвідування)⁷.

Збільшення попиту на роботу з документами НАФ з боку юридичних та фізичних осіб обумовлено, перш за все, можливістю доступу до

* Юдіна Лариса Миколаївна – кандидат історичних наук, заступник директора Державного архіву Харківської області.

документів, передбаченому на законодавчому рівні (ст. 15 Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”, Закон України “Про інформацію”) та регламентованому Порядком користування документами НАФ, що належать державі, територіальним громадам, затвердженим наказом Держкомітету архівів України від 24.11.2005 № 139 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 09.12.2005 за № 1473/11753, зі змінами.

Архівна установа як спеціально створена інституція для зберігання національної архівної спадщини забезпечує реалізацію одного з основних прав людини, передбачених Конституцією України, – права на інформацію.

Інформаційний потенціал НАФ, частково представлений джерельною базою Держархіву Харківської області, є надзвичайно потужним. У його складі понад 52,9 мільйона одиниць зберігання (не менше 5 мільярдів документів, 50 мільярдів аркушів)⁸. 4 % загального обсягу документів НАФ зберігається у фондосховищах Держархіву Харківської області, який за обсягом архівних документів посідає 3 місце серед державних архівів областей України, поступаючись лише державним архівам Львівської та Київської областей⁹.

Джерельна база Держархіву Харківської області представлена документами періоду другої половини XVIII – початку XXI ст. Серед них – документи на паперовій основі, електронних носіях інформації, фото-, фоно-, кіно- та відеодокументи.

За станом на 1 січня 2011 р. у держархіві області зберігається 4 704 фонди, з яких 4 654 – управлінські та 50 – особового походження. Це: 2 340 220 справ періоду 1739–2010 рр., з яких управлінські документи становлять 2 321 223 од. зб. (у т. ч. 3 579 од. зб. періоду незалежності), особового походження – 6 243 од. зб., науково-технічні документи – 12 754 од. зб. (1780–1972 рр.), фотодокументи – 35 631 од. зб./35 663 од. обл. (1945–2008 рр.), фотодокументи – 1 362 од. зб./1 307 од. обл. (1959–2009 рр.), кінодокументи – 805 од. зб./4 584 од. обл. (1966–1988 рр.) та відеодокументи – 80 од. зб./586 од. обл. (2000–2010 рр.)⁷.

З метою полегшення пошуку інформації за документами держархіву області, у ньому здійснюється постійна робота з поповнення вже існуючого науково-довідкового апарату по фондах архіву: розробляються картотеки, покажчики, путівники, огляди, вдосконалюються описи тощо.

Науково-довідковий апарат по фондах держархіву області представлений описами, каталогами (іменним та систематичним), іменними картотеками, покажчиками (міжфондовими та фондовими (предметним, іменним, предметно-тематичним, географічним), оглядами (тематичними, фондовими).

Інформаційне обслуговування користувачів здійснюється у читальних залах держархіву області по пр. Московський, 7 та вул. Мироносицькій, 41.

На підставі карток обліку користувачів та тематики проведених ними досліджень за період останніх 5 років (2006-2010 рр.), вибірково – за більш ранній період здійснено аналітичну роботу з метою виявлення найбільш затребуваних тем. Результати цієї роботи дають підстави стверджувати про поширений інтерес користувачів до історії рідного краю. Саме дослідження краєзнавчого характеру, які передбачають всебічне вивчення певної частини території країни (міста, села, району, області, краю), тобто її природи, населення, господарства, історії та культури, становлять значну частину від усіх досліджень, які здійснюються за документами держархіву області у його читальних залах.

Серед краєзнавчих тем виокремлено наступні:

- історія м. Харків та Харківської губернії (Харківської області);
- історія міст і сіл Харківської губернії (Харківської області);
- історія районів м. Харків та Харківської області;
- історія підприємств, установ та організацій Харкова і Харківської області;
- історія комсомолу на Харківщині;
- Харківське дворянство та купецтво;
- персоналії Харківщини;
- заклади освіти: вищої, середньої, професійної;
- розвиток науки і культури;
- архітектура та містобудування;
- голодомор на Харківщині 1932–1933 рр.;
- політичні репресії на Харківщині;
- Харківщина у роки Великої Вітчизняної війни;
- національні меншини Харківщини.

З перелічених вище тем найбільш досліджуваними залишаються загальнокраєзнавчі теми: “Історія м. Харків та Харківської губернії (Харківської області) у різні періоди їх існування” та “Історія міст і сіл Харківської губернії (Харківської області)”.

У 2007–2010 рр. зростає інтерес дослідників до теми “Харківщина у роки Великої Вітчизняної війни”, у межах якої вивчаються такі питання:

- окупаційний режим на Харківщині;
- примусовий вивіз молоді Харківщини на роботи до Німеччини;
- аграрна політика німецької адміністрації в період окупації Харківщини;
- евакуація підприємств, закладів культури м. Харків і Харківської області у 1941 р. та її наслідки;
- жертви окупаційного режиму на Харківщині;
- антифашистський рух на Харківщині у роки гітлерівської окупації;
- історія підпільного та партизанського руху на Харківщині;
- Харківська інтелігенція у роки німецької окупації (1941–1943 рр.);
- доля єврейського населення Харкова (1941–1943 рр.) тощо.

Досліджується історія закладів освіти Харківщини: вищої, професійної, середньої. Якщо вивчення історії ВНЗів здебільшого пов'язане із підготовкою наукових праць, то вивчення історії закладів професійної та середньої освіти – це пошук архівних матеріалів з метою створення музеїв, поповнення їх експозицій відповідними матеріалами, підготовка статей для висвітлення у ЗМІ.

Досить популярною майже упродовж усього періоду досліджень залишається тема персоналій Харківщини. Тривають наукові розвідки про життєвий та творчий шлях її видатних представників: Макаренка О. С., Бекетова О. М., Каразіна В. Н., Данилевського В. Я., художників та науковців (професорського складу ВНЗів) Харкова, персоналій окремих районів міста, тощо.

Прийняття Закону України “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні” та підписання низки указів Президента України: “Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій”, “Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні”, “Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору” сприяло активізації пошукової роботи за темою “Голодомор на Харківщині 1932–1933 рр”. Якщо дослідження з цієї тематики, здійснені упродовж 1991–2006 рр., носять здебільшого хаотичний характер (у 1998, 2001, 2005 рр. не проводяться взагалі; у 1991–1997, 2000, 2003–2004 рр. – це 1–4 дослідження на рік), то у 2007 р. їх кількість зростає до 7, 2008 р. – до 16. Спад припадає на 2009 та 2010 рр. – здійснено по 3 таких дослідження на рік.

Досить активно у ці роки з документами держархіву області за згаданою вище тематикою працюють науковці, вчителі історії загальноосвітніх шкіл, представники музейних закладів, комунального закладу Редакційно-видавничої групи Харківського тому серії “Реабілітовані історією” (ведеться пошукова робота з метою підготовки обласної Книги Пам'яті “Голодомор 1932–1933 років”). Спеціалісти держархіву області у 2008 році, на виконання Указу Президента України від 28 березня 2007 р. № 250 “Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні” та згідно з Обласною програмою щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні на 2007–2008 роки, за сприянням Харківської обласної державної адміністрації, підготували збірник документів “Голодомор 1932–1933 років на Харківщині”.

Активну пошукову роботу за темою політичних репресій на Харківщині проводить Редакційно-видавнича група Харківського тому серії “Реабілітовані історією”. Мета досліджень – підготовка серії видань з цього питання (до цього часу тема репресій майже не досліджувалась). Основним джерелом інформації, до якого звертаються представники групи, є карні справи репресованих громадян, передані держархіву області СБУ в Харківській області у 1993–1994 рр.

У центрі уваги користувачів – історія церков, храмів та монастирів м. Харків та Харківської області. Основна мета досліджень – відновлення та реставрація культових споруд, розкриття нових сторінок в їх історії. Це ж стосується й досліджень у галузі архітектури та містобудування. Упродовж 2007–2010 рр., з метою підготовки курсових та дипломних проєктів, що стосуються вивчення реконструкції будівель, долучаються студенти Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури.

Останнім часом все більше уваги приділяється дослідженню історії національних меншин Харкова та Харківської області. Якщо на початку 90-х рр. минулого століття це були лише поодинокі пошуково-краєзнавчі розвідки з метою підготовки статей, доповідей на семінари, конференції (з історії вірменських громад м. Харків у дореволюційний період (1993 р.); Харків і німці у XVIII–XX ст. ст. (1997 р.)), то на сучасному етапі – це підготовка ґрунтовних наукових робіт:

- історія єврейської громади м. Харків (2006–2010 рр.);
- історія грецької громади Харкова (2007–2010 рр.);
- історія французів і чорногорців у Харкові (2008 р.);
- вірменська громада Харкова, XVIII – поч. XXI ст. ст. (2008 р.);
- латиші у Харкові, кін. XIX–XX ст. ст. (2009 р.);
- турецькі громадяни у Харкові (2010 р.);
- німецька етнічна меншина на Харківщині у 1920-1939 рр. (2010 р.).

Серед нових, раніше мало або зовсім не досліджуваних краєзнавчих тем, що вивчаються упродовж останніх 2-3-ох років, виокреслено наступні:

- історія комсомолу та його роль у вихованні молоді;
- вулиці Харкова;
- топоніміка Харкова (XVIII–XX ст. ст.) та Харківщини;
- історія кондитерського виробництва на Харківщині;
- розвиток книгознавства;
- розвиток товарознавства у Харкові;
- розваги та відпочинок харків'ян;
- комунальне господарство м. Харків;
- історія інвалідського руху на Харківщині;
- розвиток та становлення зуболікарської (стоматологічної) освіти на Харківщині;
- соціальна опіка в Харкові;
- приватнопідприємницька діяльність у Харкові.

Останні роки увагу користувачів привернули дослідження історії власного роду. Нині вони домінують серед інших досліджень. Якщо у 2000–2005 рр. користувачами, які працювали у читальних залах держархіву області, не здійснено жодного дослідження з історії власного роду, то у 2006 р. кількість таких досліджень становила вже 6, у 2007 р. – 8, у 2008 р. – 63, у 2009 р. – 92, у 2010 р. – 64 дослідження.

Отже, аналізуючи тематику досліджень, здійснених користувачами архіву упродовж 2006–2010 рр., можна припустити, що найбільш затребуваними у майбутньому стануть мало досліджені або зовсім не досліджені раніше краєзнавчі теми та історія власного роду.

Основну категорію користувачів документами НАФ складають науковці, викладачі освітніх закладів, наукові співробітники музеїв, бібліотечні фахівці; меншу – депутати, спеціалісти виконкомів, представники установ релігійного культу, журналісти, редактори, учні старших класів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, пенсіонери, представники робітничих професій.

Сподіваємося, що успішне вирішення Держархівом Харківської області питання забезпечення його вільними площами для приймання нових документів НАФ, дозволить розширити не тільки межі досліджень, а, ймовірно, і їх тематику.

¹ Державний архів Харківської області, ф. Р-1932, оп. 7, спр. 594, арк. 8; спр. 608, арк. 8, спр. 621, арк. 12.

² Там само, спр. 710-а, арк. 7.

³ Там само, спр. 732-а, арк. 6.

⁴ Там само, спр. 760, арк. 7.

⁵ Там само, спр. 814, арк. 9.

⁶ Звіт про виконання плану розвитку архівної справи в Харківській області на 2009 рік.

⁷ Звіт про виконання плану розвитку архівної справи в Харківській області на 2010 рік.

⁸ Архіви у цифрах, фактах, іменах <http://www.archives.gov.ua/Archives/Arhivy-Ukr.php>.

⁹ Архівні установи України: Довідник. Т. 1. Державні архіви / Держкомархіву України. УНДІАСД; Редкол.: Г. В. Боряк (голова), І. Б. Матяш, Г. В. Папакін. – 2-е вид., доп. – К., 2005. – 177–519 с.

¹⁰ Паспорт Державного архіву Харківської області на 01.01.2011 р.

Проведен анализ тематики современных исследований (период 2006–2010 гг., выборочно – за более ранний период) по документам Госархива Харьковской области. Определены тенденции исследовательской работы с использованием архивных документов и дана характеристика пользователям документами НАФ.

Ключевые слова: читальный зал; пользователь документами НАФ; использование документов.

This article analyzes the topics of modern researches (period of 2006–2010 and selected topics from an earlier period) using documents of the State Archives of Kharkiv Oblast. The article defines the trends of research works with use of archival documents, further outlines profiles of the users working with documents of the National Archival Fond (NAF).

Keywords: reading room; users of documents of the NAF; use of documents.